

Долинська М. С.
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0003-0352-5470>

НОТАРІАЛЬНА ПРАКТИКА ТА ДЕРЖАВНА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ТОЧКИ ДОТИКУ

JEL Classification: K 31
SECTION "LAW": Право

Анотація. У дослідженні розглядаються окремі питання правового регулювання державної етнонаціональної політики на теренах України.

Етнонаціональна політика у багатонаціональній цивілізованій державі покликана забезпечувати захист прав та законних інтересів усіх громадян незалежно від національної належності.

Метою дослідження є проведення аналізу правового регулювання етнонаціональної політики на теренах України, виокремлюючи питання застосування етнонаціонального законодавства у нотаріальній діяльності.

Автор резюмує, що певні засади етнонаціональної політики прослідковуються на теренах України ще з часів об'єднання племен на староукраїнських землях.

У статті акцентується увага на ролі нотаріусів, як суб'єктів та об'єктів державної етнонаціональної політики, на різних етапах розвитку української державності.

Консолідація української нації та налагодження міжетнічних стосунків є особливо важливими для збереження державності та самобутності сучасної держави України.

Державна етнонаціональна політика в Україні повинна здійснюватися виважено та з дотриманням принципу верховенства права.

Зокрема, розвідка демонструє, що при провадженні нотаріальної діяльності нотаріуси України дотримуються чинного законодавства, в тому числі основних засад державної етнонаціональної політики.

Автор стверджує, що Нотаріальна палата України, як професійне об'єднання нотаріусів, до складу якої входять нотаріуси різних етнічних груп, має брати активну участь у реалізації етнонаціональної політики в державі.

Характеризуючи розвиток правового регулювання державної етнонаціональної в Україні прослідковується необхідність у його подальшому вдосконаленні, зокрема, шляхом імплементації кращих законодавчих щодо етнонаціональної політики іноземних держав, в частині залучення до механізму реалізації етнонаціональної політики Нотаріальної палати України, як професійного об'єднання українських нотаріусів.

Автор пропонує доповнити пункт другий частини XVI Правил професійної етики нотаріусів України, новим підпунктом: «з повагою ставитися до осіб, які належать до національних меншин та корінних народів України».

Ключові слова: державна етнонаціональна політика, нотаріус, національні меншини (спільноти), нотаріальна палата України, корінні народи, правове регулювання.

Anotation. The study examines separate issues of legal regulation of state ethno-national policy on the territory of Ukraine.

Ethnonational policy in a multinational civilized state is designed to ensure the protection of the rights and legitimate interests of all citizens, regardless of nationality.

The purpose of the study is to conduct an analysis of the legal regulation of ethno-national policy on the territory of Ukraine, highlighting the issue of the application of ethno-national legislation in notarial activity.

The author summarizes that certain principles of ethno-national politics have been followed on the territory of Ukraine since the time of the unification of tribes on the old Ukrainian lands.

The article focuses attention on the role of notaries as subjects and objects of state ethno-national policy at various stages of the development of Ukrainian statehood.

The consolidation of the Ukrainian nation and the establishment of inter-ethnic relations are particularly important for preserving the statehood and identity of the modern state of Ukraine.

State ethno-national policy in Ukraine should be carried out in a balanced manner and in compliance with the principle of the rule of law.

In particular, the intelligence shows that when conducting notarial activities, notaries of Ukraine comply with the current legislation, including the basic principles of the state ethno-national policy.

The author claims that the Notary Chamber of Ukraine, as a professional association of notaries, which includes notaries of different ethnic groups, should take an active part in the implementation of ethno-national policy in the state.

Characterizing the development of the legal regulation of state ethno-nationalism in Ukraine, the need for its further improvement is followed, in particular, by implementing the best legislation on the ethno-national policy of foreign countries, in terms of involving the Notary Chamber of Ukraine, as a professional association of Ukrainian notaries, in the mechanism of ethno-national policy implementation.

The author proposes to supplement the second paragraph of Part XVI of the Rules of Professional Ethics of Notaries of Ukraine with a new sub-paragraph: "to treat persons belonging to national minorities and indigenous peoples of Ukraine with respect."

Keywords: state ethno-national policy, notary public, national minorities (communities), notary chamber of Ukraine, indigenous peoples, legal regulation.

Вступ

У багатонаціональних країнах існують проблеми щодо національної консолідації та налагодження міжетнічних стосунків, а також щодо захисту прав національних менших та корінних народів.

Багато національність населення України, як і більшості інших багатонаціональних держав світу, спонукає до ведення ефективної державної етнонаціональної політики.

Дійсно, етнонаціональна політика посідає важливе місце у структурі державної політики більшості країн сучасного світу [1, с. 44].

Науковці розрізняють етнополітику та етнонаціональну політику .

Вираз або поняття етнополітики з'явився у практиці західних політологів у 60-роках минулого ХХ століття. З плином часу вказаний термін був удосконалений та трансформований, та отримав назву «етнонаціональна політика».

Нотаріуси при вчинення нотаріальних дій зобов'язані дотримуватися діючого законодавства, в тому числі у сфері регулювання етнонаціональної політики, яка зазнала суттєвих змін та доповнень, тому постала потреба у проведенні цього дослідження.

Дослідження щодо застосування у нотаріальній практиці законодавства щодо правового регулювання державної етнонаціональної політики сприятиме подальшому розвитку етнонаціонального законодавства у вказаній сфері, яке враховує кращі традиції та механізми світової і європейської державної етнонаціональної політики.

Питання правового регулювання етнонаціональної політики розглядали різні за фахом науковці, в тому числі О. Антонюк, Н. Беліцер, С. Бугаєв, Я. Варивода, К. Вітман, В. Євтух, О. Калакура, Ю. Ковний, А. Колодій, О. Крюков, Л. Корнат, Л. Лойко, О. Малиновська, В. Котигоренко, М. Краснопольська, О. Майборода, М. Панчук, М. Рябчук, М. Шульга та багато інших.

Однак, у працях науковців не розглядалися питання застосування законодавства щодо етнонаціональних правовідносин у нотаріальній практиці нотаріусами на українських теренах.

Мета дослідження – проведення аналізу правового регулювання етнонаціональної політики на теренах України, виокремлюючи питання застосування етнонаціонального законодавства у нотаріальній діяльності.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Зокрема, автором використано діалектичний, історичний, порівняно-правовий, семіотичний логічний та систематичний підходи.

Результати

Має рацію К. Вітман, що модель етнонаціональної політики кожної країни є унікальною та неповторною. Вона складається з балансу багатьох елементів: стану законодавчої бази, різноманітних механізмів впливу на етнонаціональні процеси, які можуть бути присутні в етнонаціональній політиці однієї країни і взагалі не використовуватися в іншій [2, с. 15].

Кожна цивілізована держава, вважаючи себе національно визначеною, забезпечує захист прав і законних інтересів усіх громадян незалежно від національної належності шляхом законодавчого закріплення загальнодержавної атмосфери міжетнічної толерантності та загальнонаціональної єдності в країні [3, с. 4.58].

Певні засади етнонаціональної політики прослідковуються на теренах України ще з часів об'єднання племен на староукраїнських землях. Загальновідомо, що основи до створення ранньофеодальної держави на українських теренах заклали східнослов'янські племена шляхом укладення певних союзів. Так, у VI-X століттях відомими були княжіння бужан, древлян, дреговичів, дулібів, кривичів, полян, радимичів, сіверян, уличів, хорватів та тиверців.

П. Таламанчук вважає, що історичні коріння українського народу сягають середини 1 тис. н. е. Багато слов'янських народів фактично є відгалуженням від праукраїнського етнокультурного дерева [4, с. 187]. Подібної думки притримується Л. Залізняк, наголошуючи, що Київську Русь, як державу, консолідував не міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці на давньоруському етапі свого історичного розвитку [5, с. 13].

Таким чином, створення стародавньої праукраїнської держави формувалося на певних древньоукраїнських союзах, які враховували також інтереси різних староукраїнських племен, в тому числі етнічні.

У той же час зародилися перші паростки пранотаріальних органів, які вбачаються у виконанні певних функцій щодо проставлення печатки на документах печатником, який був складовою частиною княжої адміністрації.

Певні засади зародження етнонаціональної політики були вже закріплені в договорах Русі з Візантією. Зокрема, це прослідковується в договорі Русі з Візантією 911 року, де передбачено норм щодо порядку спадкування, які одночасно слугують підтвердженням зародження праорганів нотаріату в державі.

Розпад Київської Русі як єдиної держави не був її особливістю. Справжньою спадкоємниця Київської Русі – була Галицько-Волинська держава яка не лише зберегла українські національні державницькі традиції, але й розвинула, в тому числі у здійсненні етнонаціональної політики.

Підтвердженням проведення «гуманної» державної етнонаціональної політики слугують відомості щодо проживання у Галицько-Волинській державі багатьох іноземців: греків, вірмен, німців, поляків, євреїв, хозарів (серед яких були особисто запрошені Данилом Галицьким іноземці), які зберегли свої національні, в тому числі правові традиції.

У Галицько-Волинському князівстві також варто вести мову про зародження праорганів нотаріату, а точніше – прирівняних до нотаріальних – органів квазінотаріату, яке вбачається у функціях дворецького канцлера – печатника [6, с. 107].

Підтвердженням проведення у стародавньому Львові (наділений магдебурським правом у 1356 році), певної етнонаціональної політики слугують вимоги до писаря ради (notarius actorum Officii Consularis), якого іноді називали просто міським писарем (scriba civitatis). Він мав володіти кількома мовами, мати підготовку в галузі юриспруденції [7, с. 172].

Вищевказані посадові особи, при здійсненні своєї «пранотаріальної» діяльності використовували тогочасне законодавство, в тому числі враховуючи інтереси різних верств населення та їхні національні особливості.

Певні засади державної етнонаціональної політики спостерігаємо в окремих нотаріальних актах наступного розвитку нотаріальної діяльності на українських землях, в тому числі під юрисдикцією інших держав.

Так, параграф 6 Австрійського «Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотично заведенія нового нотаріатского порядка» встановив вимоги до особи, яка прагнула здобути посаду нотаріуса, а саме: бути підданим монархії, досягнення 24 років; мати бездоганну поведінку і наділення правом вільно розпоряджатися своїм майном; закінчення правничих та політичних наук, скласти іспит теоретичний чи здобути ступінь доктора права; мати стаж не менше як чотири роки практичної діяльності, із яких принаймні два роки нотаріальної практики, а інші два роки - практика у суді, адвоката чи фінансовій прокуратурі; володіння, крім німецької мови, мовою тієї місцевості, де він прагнув здобути посаду нотаріуса; не бути кримінально караним [8, с. 88-89].

Тобто прослідковується дотримання нотаріусами того часу певних засад етнонаціональної політики, зокрема в частині володіння не лише державною мовою, але й мовою місцевості, де мав намір працювати у майбутньому як нотаріус.

Також певні засади дотримання нотаріальної мови нотаріального діловодства прослідковуємо у діяльності державних нотаріусів в останні роки існування радянської України.

Згідно зі статтею 9 Закону УРСР «Про державний нотаріат» 1974 року, нотаріальне діловодство в державних нотаріальних конторах і виконавчих комітетах міських, селищних, сільських рад народних депутатів Української РСР ведеться українською мовою. Коли особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів повинні бути перекладені їй державним нотаріусом або іншою службовою особою, що вчиняє нотаріальну дію, або перекладачем, відомим державному нотаріусові чи службовій особі, що вчиняє нотаріальну дію [9, с. 125].

Становлення оновленого законодавства в сучасній Україні відбувалося у всіх сферах діяльності, в тому числі стосувалося етнонаціональної політики, так і реформування нотаріату, використовуючи за взірці кращі норми міжнародного права, в тому числі принципи латинського нотаріату

Зокрема, при розробленні законодавчих актів щодо державної етнонаціональної політики, розробниками актів досліджено та рецептовано окремі норми: Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року, Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних мовних меншин 1992 року, Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин 1995 року.

Незалежна Україна ознаменувалася прийняттями багатьох актів, в тому числі присвячених врегулюванню етнонаціональних правовідносин. Серед яких слід виокремити: Акт проголошення незалежності України, Декларацію про суверенітет України, Декларацію прав національностей

України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон України «Про національні меншини в Україні», Закон України «Про освіту».

Із прийняттям Верховною Радою України 2 вересня 1993 р. Закону України «Про нотаріат» [10] інститут нотаріату отримав нове дихання, оскільки поряд із державним нотаріатом з'явився новий інститут – приватний нотаріат [11, с. 186].

Закон України «Про нотаріат» зазнав численних та суттєвих змін, редагувань та доповнень протягом 30 років свого існування. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [10].

Порівняльний аналіз норм статті 3 Закону України «Про нотаріат», в різних редакціях, свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилювалися вимоги до особи, яка бажає стати нотаріусом.

З точки зору теми дослідження, варто наголосити на тому, що особа, яка має намір стати нотаріусом повинна вільно володіти державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Конституція України 1996 року [12], як основоположний акт держави, також значуще значення для становлення української незалежної етнонаціональної політики та нотаріату.

О. Антонюк, наголошує на важливості, насамперед, норм преамбули Конституції у становленні національної етнополітики [13, с. 23] щодо українського державотворення, яке ґрунтується на багатовіковій історії, та відбувається на підставі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення [12].

Відповідно до статті 119 Конституції [12], місцеві державні адміністрації повинні сприяти виконанню державних та регіональних програм соціально-економічного та національно-культурного розвитку, що є механізмом впровадження етнонаціональної політики в державі.

Вважаємо, що нотаріальні органи, які уповноваженні державною на вчинення нотаріальних дій також, у межах «своїх повноважень» також зобов'язані реалізовувати державну етнонаціональну політику у нотаріальній практиці.

Зокрема, державні та приватні нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, при вчиненні як нотаріальних дій, так і прирівняних до нотаріально посвідчених довіреностей, повинні дотримуватися норм чинного законодавства, в тому числі Законів України: «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про корінні народи України», «Про національні меншини (спільноти) в Україні».

У більшості дослідженнях нотаріуса розглядають як спеціаліста - фахівця в галузі нотаріату та менше уваги приділяється особистості нотаріуса, як людини та громадянина.

На думку Ю. Бисаги, нотаріус – фахівець із юридичних питань, нотаріус – радник, довірена особа учасників юридичних угод, нотаріус – носій правової захищеності, нотаріус – гарант збереження доказів, нотаріус – уповноважений правосуддя [14, с. 19-20].

Має рацію Н. Василина зауваживши, що нотаріусові потрібно володіти мало не взаємовиключними здібностями: бути обережним, але сміливим, скрупульозним, вдумливим і водночас компанійським. Бути психологом, уміти налагодити контакт із дуже різними людьми [15, с. 8].

Державний чи приватний нотаріус при вчиненні нотаріальних дій, наприклад, при складанні та посвідченні заповітів, повинен враховувати не лише мовні потреби, але й інтереси клієнтів різних поліетнічних груп та їхні національні особливості, тобто дотримуватися засад державної етнонаціональної політики.

При провадженні нотаріальної діяльності державні та приватні нотаріуси повинні також дотримуватися правил професійної нотаріальної етики, в тому числі при вчиненні нотаріальних дій за участю представників корінних народів, національних меншин (спільнот).

Відповідно до пункту першого частини XVI «Відносини нотаріуса з особами, які до нього звернулися» Правил професійної етики нотаріусів України, затверджених наказом № 2039/5 Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року [16], нотаріуси зобов'язані поважати право особи, щодо якої або за дорученням якої вчиняється нотаріальна дія, знайомитися з усіма необхідними документами, поданими для її вчинення.

З точки зору теми дослідження варто виокремити наступні зобов'язання нотаріуса:

- нотаріус зобов'язаний встановлювати довірливі взаємовідносини з особою, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, проявляти терпіння (витримку), ввічливість та тактовність у відносинах з тими, з ким він взаємодіє в межах професійного та особистого кола спілкування, не допускаючи вияву неухважного ставлення до людей та їхніх законних інтересів, а також дотримуватися культури мови, поведінки, зовнішнього вигляду;

- не піддаватися тиску третіх осіб, впливу політичної кон'юнктури, суворо дотримуватися вимог законодавства та не порушувати законних інтересів осіб, які до нього звернулися;

- з повагою ставитися до загальноприйнятих моральних цінностей і особистих переконань осіб, які до нього звертаються, враховуючи законні інтереси особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії [16].

Однак у акті не наголошено на дотриманні нотаріусами засад державної етнонаціональної політики, зокрема не зобов'язано враховувати законні інтереси осіб, які належать до національних меншин та корінних народів України.

Не можливо не погодитися з думкою Н. Манойло, що нотаріат як спільнота професійно об'єднаних особистостей являє собою потужний соціокультурний феномен суспільства. Це не просто орган, перед яким керівні державні установи мають ставити якісь завдання, що само собою зрозуміло. Це насамперед, соціокультурне співтовариство внутрішньою сутністю якого є філософський тип світогляду, що дозволяє йому не просто здійснювати свої професійні обов'язки, але й бути в статусі рівноправного соціального партнера для всіх інших товариств, включно з державою [17, с. 17].

Має рацію В. Явір, що всі етноспільноти, що входять до національного складу держави і формують поліетнічне громадянське суспільство, розглядаються як невід'ємний елемент розвитку еволюцій, збереження унікальності та самобутності [18, с. 202].

Л. Корнат, до механізмів реалізації етнонаціональної політики відносить: законодавство, у тому числі державні програми, спрямовані на прогнозування й регулювання етнонаціональних процесів, та спеціальні програми, що стосуються конкретних напрямів реалізації етнонаціональної політики; уповноважений орган державного управління, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, а також громадські організації національних меншин; співробітництво з іншими державами та з відповідними міжнародними організаціями для реалізації цілей державної етнонаціональної політики [19, с. 182].

Тобто нотаріальна спільнота України, до складу якої входять нотаріуси різних етнічних груп, також вправі та повинна брати активну участь у реалізації державної етнонаціональної політики в Україні.

Висновки

У незалежній Україні відбувається постійний процес оновлення правового регулювання державної етнонаціональної політики.

Державна етнонаціональна політика в Україні повинна здійснюватися виважено та з дотриманням принципу верховенства права.

Консолідація української нації та налагодження міжетнічних стосунків є особливо важливими для збереження державності та самобутності держави України.

Державні та приватні нотаріуси при провадженні нотаріальної діяльності виступають одночасно суб'єктами та об'єктами державної етнонаціональної політики в Україні.

Державна етнонаціональна політика в Україні спрямована на єдність української нації, згуртованість та стійкість українського суспільства загалом.

Українські державні та приватні нотаріуси у своїй діяльності дотримуються норм чинного законодавства, в тому числі законодавства в галузі етнонаціональної політики, а також правил нотаріальної етики.

Пропонуємо доповнити пункт другий частини XVI «Відносини нотаріуса з особами, які до нього звернулися» Правил професійної етики нотаріусів України, щодо обов'язків нотаріусів при вчиненні нотаріальних дій новим підпунктом: «з повагою ставитися до осіб, які належать до національних меншин та корінних народів України».

Вважаємо, що Нотаріальна палата України, як професійне об'єднання нотаріусів, до складу якої входять нотаріуси різних етнічних груп, має брати активну участь у реалізації державної етнонаціональної політики в Україні.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз діяльності Нотаріальної палати України, як колективного професійного об'єднання українських нотаріусів, у сфері реалізації етнонаціональної політики в державі.

Список використаних джерел

1. Корнат Л.Я. Механізми управління етнонаціональною політикою інститутами державного управління громадянського суспільства. *Збірник наукових праць Гілея: науковий вісник. Політичні науки*. 2020. Випуск 159. С. 44-50.
2. Вітман К. М. Моделі етнонаціональної політики постсоціалістичних країн: навч. посіб. К.: Логос. 2008. 392 с.
3. Балинська О. М., Балинський І.О, Долинська М.С. Державна етнонаціональна політики як чинник гарантування права громадян на безпеку. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства: Збірник наукових праць*. 2023. Випуск. 62. С. 4.53-4.62.
4. Таланчук П. З думкою про Україну...: вибрана публіцистика / ред.-упоряд. В. О. Карпенко. К.: Університет «Україна». 2008. С. 187.
5. Залізняк Л. Київська Русь – перша українська держава. Що було до Русі?: збірка статей / упорядник В. Лисенко. К.. 2008. С. 3–13.
6. Долинська М.С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів. 2017. 465 с.
7. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XIV – початок XVII ст.). Львів: Афіша. 255 с.
8. Долинська М. С. Нотаріат та нотаріальне законодавство на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини (на прикладі Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1971 року). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 88–89.
9. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7. 2018. 196 с.
10. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 4325-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
11. Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С. 186-194.
12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
13. Антонюк О. В. Етнополітика в Україні: історія та сучасний стан. *Український історичний журнал*. 1999. № 4. С. 15-28.

14. Бисага Ю. Ю Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 30. Т. 1. С. 17–20.
15. Васирина Н. Потрібно підвищити роль нотаріату в законотворчості країни. *Нотаріат України*. 2015. № 1–2 (13–14). С.4- 8.
16. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: наказ Міністерства юстиції України від № 2039/5 Міністерства юстиції України від 7 червня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>
17. Манойло Н. Г. Нотаріус і нотаріат в контексті соціокультурного буття суспільства. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2022. № 1(49). С. 12-18.
18. Явір В. А. Формування етнонаціональної стійкості в умовах російсько-української війни. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. Вип. 1. С. 201-205.
19. Корнат Леся. Етнонаціональна політика України: проблеми та перспективи реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політол. студії*. 2021. Вип. 38. С.177-184.